

4. Український прорив: для людей, а не для політиків: Програма діяльності Кабінету Міністрів України. – К., 2008. – 72 с.
5. Національна стратегія розвитку «Україна-2015». – К.: Український форум, 2008. – 74 с.
6. *Золотарев В.* Вечный кризис. Введение, 09.03.2009. – www.politican.com.ua; Вечный кризис. Кредиты и депозиты, 12.03.2009. – www.politican.com.ua
7. *Зарицка І.* Передумови та особливості прояву сучасної світової банківської кризи // Вісник НБУ. – 2009. – № 6. – С. 21–29.
8. *Кириченко О. А., Єрохін С. А.* Інвестування: Підручник. – К.: Знання, 2009. – 573 с.
9. *Кириченко О. А., Мелесик С. В.* Економічна безпека банківської системи України в умовах глобальної фінансової кризи // Актуальні питання економіки. – 2009. – № 8. – С. 51–61.
10. *Кириченко О. А.* Системну кризу треба долати системними

- методами // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 83. – 14 травня.
11. *Кириченко О. А., Кудрицький В. Д.* Сучасні теорії управління зовнішньою заборгованістю // Актуальні питання економіки. – 2009. – № 7. – С. 15–28.
12. *Ковальчук А. Т.* Финансовое право Украины в рыночных системах. – К.: Парламентское издательство, 2008. – 506 с.
13. Концепція економічної безпеки антикризового управління економікою України. – К.: УЕП «Крок», 2009. – 72 с.
14. *Науменкова С. В.* Проблеми підтримки фінансового сектору в умовах світової кризи // Вісник НБУ. – 2009. – № 6. – С. 13–18.
15. Офіційний сайт Національного банку України. – www.bank.gov.ua
16. Банківська система України: виміри глобальної фінансової кризи: Експертно-аналітична доповідь. – К.: Дорадо-друк, 2009. – 67 с.

Леонід Чупрій,

кандидат філософських наук, доцент,
директор Центру соціально-політичних досліджень «Генеза»,
експерт Центру стратегічних досліджень

Нова хвиля кризи в Україні: можливі загрози

За всіх часів криза сприймалася як негативне явище, що несе у собі загрози існуванню певного суспільства чи навіть людства загалом. Але попри всі негативи криза є невід'ємною складовою розвитку будь-якої країни і всієї цивілізації в цілому. Криза виконує діагностичну функцію в оцінці існуючої системи організації суспільства та найбільш чітко виявляє ефективність управління країною і здатність чинної влади долати негативні явища. Головною умовою більш-менш безболісного виходу з кризи є вироблення ефективних механізмів протидії їй, що можливо тільки за умови консолідації громадськості під керівництвом політичної еліти країни. Але якщо вона роз'єднана й розхилене суспільство, то наслідки будуть невтішними – посилення негативних тенденцій чи взагалі розпад держави.

На жаль, стан економічного та соціального життя України сьогодні є досить кепським: розвиток економіки уповільнюється, через що бюджет недоотримує належних коштів. За даними Рахункової палати, реальний ВВП, за підсумками першого півріччя 2009 року, знизився на 19,7% порівняно з відповідним періодом 2008 р. [1]. За повідомленням Міністерства фінансів України, у 2009 р. дефіцит держбюджету у січні-червні 2009 року склав 10,61 млрд. грн., його доходна частина порівняно з аналогічним періодом минулого року скоротилася на 3,5% – до 101,12 млрд. грн., з яких 67,66 млрд. грн. – податкові надходження. Витрати держбюджету в січні-червні п. р. дорівнювали 110,73 млрд. грн., що на 7,6% більше, ніж за відповідний період 2008 р. Сума погашення боргу зросла в 22,5 рази і сягнула 4,06 млрд. грн. [2]. Для покриття витрат була здійснена емісія гривні. За словами экс-міністра фінансів України В. Пинзеника, за перше півріччя 2009 року в Україні надруковано 24

млрд. грн. А, як відомо, емісія призводить до збільшення інфляційних процесів. Рахункова палата прогнозує, що у 2009 році рівень інфляції становитиме понад 15% [3]. Українці потерпають від дорожніх товарів і послуг: ціни зростають з кожним місяцем, а зарплати залишаються на тому ж рівні.

Рівень безробіття також досить високий. За даними Держкомстату кількість зареєстрованих безробітних в Україні у липні 2009 року склала 606,9 тис. осіб, або 2,2% загальної кількості працездатного населення. Серед них отримували допомогу з безробіття 456,5 тис. осіб. [4]. Але потрібно зважати на той факт, що ці цифри відбивають офіційно зареєстрованих безробітних, а скільки людей залишилося без роботи, але не реєструються у Фонді зайнятості, досить важко порахувати. За думкою ряду експертів, рівень прихованого безробіття в нашій країні наразі перевищує 3 млн. осіб.

Звичайно, в першу чергу від цих негараздів страждають бідні верстви населення. Уповноважена Верховної Ради України з прав людини Ніна Карпачова відзначила, що від бідності, яка унеможливує реалізацію будь-яких прав людини, потерпають понад 70% українців, виходячи з критеріїв ООН для розвинутих країн [5]. Окрім того, за її словами, не відповідає прожитковому мінімуму для працездатних осіб, встановленому держбюджетом України 2009 року (669 грн., або 56,8 євро), мінімальний рівень заробітної плати більшості громадян нашої країни: він становить 625 грн., або 53 євро. Фактичний же прожитковий мінімум, за цінами липня 2009 року, для працездатних осіб сягнув 896 грн. Отже, затверджений норматив значно нижчий, ніж має бути. Ніна Карпачова зазначає, що майже 6 млн. людей опинилися за межею бідності. За кордоном продовжують

шукати роботу щонайменше 5–7 мільйонів наших співвітчизників, а це кожен четвертий працездатний українець віком від 25 до 45 років.

В Україні склався величезний розрив між бідними й багатими. Якщо ми порівняємо співвідношення показників 10% – найбіднішого населення та 10% – найбагатших людей у різних країнах, то виявиться, що у країнах ЄС цей показник варіює в межах 1:5 – 1:7, у Японії він становить 1:4,5, а в Україні – 1:30 і має тенденцію до зростання [6]. Такий величезний розрив свідчить не просто про бідність більшості населення країни – він спотворює психіку, породжує у «верхах» свавілля та беззаконня, а в «низах» – зневіру, втрату сенсу життя, заздрість, взаємну недовіру, стабільну депресію, агресивність.

Однак попри такий складний період для розвитку нашої країни витрати на утримання владних структур не зменшуються. Зокрема, за даними Регламентного комітету Верховної Ради України, у першому півріччі 2009 року ВРУ «проїла» майже весь свій річний бюджет і нині вже має дефіцит у сумі 120 млн. грн. Народні депутати почали здійснювати поїздки у борг, їм затримують виплату зарплати, не забезпечують безкоштовними квартирами. Можливо, тепер народні обранці хоч трошки відчують страждання простих громадян. Регламентний комітет Верховної Ради України зобов'язав спікера Володимира Литвина звернутися до Уряду з проханням виділити 97 млн. грн. на потреби депутатів [7]. Здавалося б, прагнення членів фракції Партії регіонів внести зміни до держбюджету щодо підвищення соціальних стандартів для населення України є свідченням турботи про людей. Але ж в умовах кризи знайти фінансові джерела для таких виплат практично неможливо. Слід згадати і зарплату Голови Національного банку України В. Стельмаха, яка становить близько 130 тис. грн. на місяць, що у 200 разів більше, ніж мінімальна зарплата, яка дорівнює в Україні на жовтень 2009 року 650 грн. [8]. Звичайно, професіонал високого рівня повинен отримувати гідну зарплату, але ж не в період кризи, коли більша частина українців ледь зводить кінці з кінцями.

Вітчизняні та зарубіжні ЗМІ дедалі частіше говорять про ймовірність «другої хвилі фінансово-економічної кризи», яка може охопити нашу країну. Підставою для таких невтішних прогнозів є величезні зовнішні борги, неповернення кредитів і початок президентської кампанії в Україні. Економіст інвестиційної компанії *Astrum Investment Management* О. Блінов передбачає обвал гривні, ступор банківської системи, зростання безробіття, рекордний дефіцит бюджету [9]. До того ж світові ринки, де в успішні часи українська металургія заробляла десятки мільярдів доларів у рік, все ще закриті для вітчизняної промисловості. Темпи падіння виробництва досить значні – 32%.

У своєму травневому дослідженні, присвяченому вірогідності чергової хвилі фінансової кризи, аналітики міжнародної аналітичної компанії *Citigroup Global Markets* віднесли Україну до низки найуразливіших з точки зору фінансового стану країн світу, додавши, що вона входить до основної групи ризику, яка складається з п'яти країн. Експерти ж німецького видання *Business New Europe* вважають, що падіння реального сектору економіки східноєвропейських країн може призвести до другої хвилі кризи і в банківській системі – через зростання обсягів безнадійних кредитів. Серед держав, де такий сценарій найбільш вірогідний, німецькі фахівці називають Україну, Казахстан і Білорусь [10]. Слід нага-

дати, що в кінці 2008 року Організація Об'єднаних Націй опублікувала спеціальну доповідь «Прогноз світового економічного розвитку на 2009 рік». За даними економістів ООН, із чотирьох найбільших країн СНД (Росія, Білорусь, Казахстан і Україна) світова економічна криза найбільшою мірою позначиться на показниках розвитку України, найменшою – Білорусі. У нашій країні відсутні джерела для зростання економіки, що загрожує подальшим ростом безробіття та інфляції.

Українські державні облигації (їх загальний обсяг становить близько \$105 млрд.) вважаються досить ненадійними навіть попри те, що їх прибутковість заявляється на рівні 30% річних. Ще менше тішить величина вартості страховки від дефолту – *CDS* (кредитні дефолтні свопи) – для державних єврооблігацій України. У грудні 2008 р. значення «українських» *CDS* уперше в історії (розраховується з кінця 2004 року) перетнули відмітку в 3000 базисних пунктів [11]. Це говорить про те, що в разі, якщо власник українських держоблігацій бажає застрахуватися від можливого дефолту емітента (у нашому випадку це держава Україна), то він повинен буде заплатити банку-продавцю *CDS* 30% номінальної вартості бондів. По суті, це означає, що іноземні інвестори оцінюють у 30% ризик того, що держава Україна не зможе або відмовиться виконати свої боргові зобов'язання. Гірші показники страховки від дефолту – *CDS* тільки в Еквадору, президент якого Рафаель Корреа відмовився виплачувати зовнішній борг держав, тобто оголосив дефолт.

Посилює можливість дефолту і втеча іноземних інвестицій з країни. Зауважимо, що в останні місяці 2008 року (жовтень-грудень) чистий відтік прямих іноземних інвестицій (ПІІ) з України склав \$1,898 млрд., тоді як у третьому кварталі їх приріст сягав \$1,17 млрд., другому – \$3,553 млрд. і першому – \$3,365 млрд. [12]. Від початку фінансової кризи лише ізраїльські компанії втратили на українському ринку близько півмільярда доларів США. Іноземні інвестори заявляють, що вони залишають Україну не лише через економічну кризу, а й через вкрай високий рівень корумпованості українських чиновників. Утім, Прем'єр-міністр України повідомила, що є ряд компаній, які зацікавлені здійснювати інвестиції у нашу країну. Зокрема після зустрічі з представниками ділових кіл Японії Ю. Тимошенко зазначила, що ця країна підготувала для України майже 400 інвестиційних проектів на суму \$16 млрд.: «Це 29 великих інвестиційних проектів на загальну суму \$6 млрд. і, крім того, проекти щодо «зелених» інвестицій, яких сьогодні, за нашими даними, 358 на загальну суму близько \$10 млрд.» [13].

Значно послаблює позиції України і нестабільність нашої національної валюти. Один лише факт падіння гривні відносно долара в кінці минулого року нагадує азіатський колапс 1997 року, коли, здавалося б, стабільні й сильні держави Південно-Східної Азії – Таїланд, Індонезія, Малайзія і частково Китай – ураз відкотилися на економічні позиції 70-х років минулого сторіччя.

Водночас, не потрібно занадто драматизувати ситуацію. Експерти звертають увагу на те, що власне державний борг країни є невеликим – близько 12% ВВП. Основний же борговий «тягар» складають так звані корпоративні борги, або борги українських підприємств. А їх обсяг уже критичний – за різними оцінками, від 80 до 100 мільярдів доларів США. Частина цих коштів запозичена під державні гарантії, частина – під активи. Тож у разі банкрутства тих або інших структур за

їх зобов'язаннями відповідатиме держава, якій для здійснення всіх платежів доведеться або використати частину золотовалютного резерву, або віддати борг власністю (верстатами, трубами, землею, акціями), або все-таки оголосити дефолт. Потрібно також зазначити, що близько третини всіх корпоративних запозичень – це борги перед так званими офшорами і материнськими компаніями. У першому випадку кредитор та боржник – по суті, одна й та ж сама особа, тільки представлена в різних іпостасях. У другому випадку – це компанії, що, як близькі родичі чи знайомі, не хочуть псувати гарні відносини і тому в критичний момент підставляють партнеру плече – рефінансують або відстрочать платіж чи вигідно продадуть його у «добрі руки».

Окрім того, не слід забувати і про стабілізаційний кредит Міжнародного валютного фонду в сумі \$16,5 млрд., який виділяється Україні. Значну частину літнього траншу кредиту МВФ передбачається спрямувати на виплату зовнішніх боргів держави. Утім, не потрібно сприймати допомогу Фонду як панацею. Зокрема Лауреат Нобелівської премії з економіки Джозеф Стігліц попередив, що кредити Міжнародного валютного фонду можуть підірвати економіки деяких країн, зокрема Ісландії, Пакистану та України. За його словами, МВФ припустився цілого ряду помилок, починаючи з азійської фінансової кризи 1997 року.

На думку економістів Світового банку, процентні ставки МВФ є досить високими, а монетарна політика, що диктується Фондом кризовим країнам, контрастує із фінансовою політикою, зорієнтованою на економічне зростання, яка здійснюється у Великобританії та Франції. Гроші на таких умовах можуть послабити економіку і, зрештою, повернути їх буде важче.

Нагадаємо, що Міжнародний валютний фонд досить активно допомагав Аргентині, виділяючи їй значні кошти на підтримку економіки, але натомість вимагаючи чіткого виконання його рекомендацій. Останні зокрема передбачали здійснення приватизації держпідприємств, послаблення державного регулювання, зниження тарифів на імпорт і полегшений вхід в економіку транснаціональними компаніями. За узгодженням із МВФ була введена жорстка прив'язка аргентинського песо до американського долара за курсом 1:1. Спочатку все було добре – зростання виробництва, іноземні інвестиції, постійне підживлення з боку МВФ. Але саме ця доларова «голка» і виявилася смертельною загрозою для Аргентини. Більшість галузей промисловості не розвивалися через дешевий імпорт – із внутрішнього ринку майже повністю були витіснені технологічні аргентинські виробництва. Величезний зовнішній борг вимагав постійного надходження все нових і нових валютних коштів. До того ж у 2001 році високі урожаї зерна у світі стали причиною зниження цін на зернові культури, що призвело до різкого зменшення валютних надходжень до Аргентини. Зовні все виглядало як різке погіршення кон'юнктури світового ринку, але реально країна виявилася на межі дефолту. Іноземні інвестори почали виводити свої гроші з аргентинської економіки. Обслуговування зовнішнього боргу перетворилося на тяжкий тягар для держави – витрати на ці цілі збільшилися з 2% ВВП в 1991 р. до 10% – у 1999 р. Представники середнього класу перетворилися на жebraків. Аргентину на фоні найжорстокішої економічної депресії заповонила хвиля голодних бунтів, грабежів, убивств, погромів магазинів і різних установ. Країна занурилася в анархію, а мільйони людей зіткнулися з голо-

дом та відсутністю питної води. У кінці 1990-х подібна ситуація була і в Росії, яка значною мірою залежала від західних кредитів. Каталізатором кризи стала паніка на фінансових ринках Південно-Східної Азії. У серпні 1998 р. російський уряд оголосив про дефолт (співвідношення державного боргу до ВВП у країні досягло 130%). На жаль, подібні негативні тенденції ми спостерігаємо і в Україні.

Керівники нашої держави повинні виявити зрілість політичного керівництва і рівнятися на західних лідерів, які вміють знаходити спільну мову з різними верствами та групами суспільства, керуючись прагненням успішного розвитку своїх країн. Наприклад, Ангела Меркель у Німеччині та Ніколя Саркозі у Франції, які є відповідальними лідерами, ставлять інтереси країни вище власних інтересів та прагнень. Окрім того, у цих державах існує розвинуте громадянське суспільство і громадськість змушує політиків виконувати свої обіцянки, а будь-які порушення, навіть незначні, висвітлюються у ЗМІ, що може призвести й до відставки урядовця.

Щодо відповідальності українських можновладців перед власним народом годі й говорити. Сьогодні депутата Верховної Ради неможливо притягнути до відповідальності. Щоб виправити ситуацію, треба внести зміни до виборчого законодавства. Варто застосувати або змішану виборчу систему, або пропорційну систему з відкритими партійними списками, куди включати представників із певних регіонів, щоб люди могли підтримувати тих політиків, яким довіряють і які реально працюватимуть у цих регіонах. А на місцевому рівні, як вважає більшість експертів, найбільш ефективною є мажоритарна система виборів депутатів. Обов'язково потрібно розробити механізми встановлення персональної відповідальності кожного депутата перед виборцями і реальної можливості його відкликання, якщо він не виконує свої обіцянки. Окрім того, необхідно чітко виписати повноваження гілок влади, щоб вони повною мірою відповідали за свої сфери діяльності та не дублювали функції один одного. Але знову ж таки, чи проголосують нинішні народні депутати України за ці зміни, якщо вони зачіпають їхні інтереси?

В умовах сьогоденної кризи реальною може бути лише одна з двох альтернатив: або політична еліта об'єднається та подолає кризу, або український народ, щоб вижити, консолидується і відправить у політичне небуття більшість сучасних політиків-паразитів, а натомість висуне нових сильних лідерів.

Нині, як ніколи, народ не довіряє владі. Причому частина населення навіть готова долучитися до нелегальних протестних дій. Як свідчать результати соціологічних досліджень, проведених Центром Разумкова в кінці грудня 2008 року, в незаконних формах протесту, пов'язаних із силовими або насильницькими діями, можуть узяти участь 10,8% громадян України, при цьому 4,6% готові створювати незалежні від Президента та Уряду збройні формування. За даними опитування, 17,5% респондентів упевнені, що візьмуть участь або схильні до участі принаймні в одній із незаконних форм протесту: несанкціонованих мітингах і демонстраціях, блокуванні руху на дорогах та залізницях, вуличному безладді, створенні незалежних від Президента й Уряду озброєних формувань.

Наведені дані свідчать про те, що в Україні назріває революційна ситуація, коли народ уже не хоче жити по-старому, а влада не може управляти по-старому і не

здатна запропонувати суспільству щось нове та ефективне. І хоча переростання цієї революційної ситуації в революцію, на наш погляд, є малоімовірним, оскільки український народ дуже миролюбний, толерантний та терплячий, але вона висуває на порядок денний питання про зміну політичної еліти загалом і злам корупційних схем державного управління й економіки. Але чи під силу нашим сучасним політичним лідерам вирішити це завдання?

В українському суспільстві дедалі очевиднішими є авторитарні тенденції. Люди, зневірившись у політиках, що займаються здебільшого з'ясуванням стосунків між собою, прагнуть підтримати сильного лідера, який зможе навести лад у державі. Тому в Україні й починають з'являтися «нові політпроекти» і нові лідери (Гриценко, Смешко, Скіпальський, Яценюк, Збітнев та ін.), що позиціонують себе як «третя сила». Вже найближчим часом ми побачимо, кого підтримає народ на виборах Президента України. І дай Боже, щоб він зумів запропонувати адекватну сучасним викликам програму дій, згуртувати суспільство та все ж таки подолати кризові негаразди, у яких наразі захлинулася країна. Якщо буде ще не пізно.

Ми маємо тяжкий історичний досвід подолання тактизмів, адже український народ на шляху свого розвитку проходив кризь, здавалося б, нездоланні труднощі, але виживав і залишався переможцем. Треба вірити в себе та свою країну, підтримувати один одного та обирати гідних лідерів, і тоді наша держава буде спроможна впоратися з будь-якою кризою.

1. Рахункова палата: інфляція в 2009 році перевищить 15%. – http://fingid.com/ua/6561_schetnaya-palata-inflyatsiya-v-2009-godu-prevysit-15/
2. Мінфін: Дефіцит держбюджету України склав 10,61 млрд. гривень. – <http://novynar.com.ua/business/79757>
3. Рахункова палата: інфляція в 2009 році перевищить 15%. – http://fingid.com/ua/6561_schetnaya-palata-inflyatsiya-v-2009-godu-prevysit-15/
4. Рівень безробіття в Україні впав до 2%. – <http://news.liga.net/ukr/news/NU096049.html>
5. Н. Карпачова: майже 6 мільйонів українців опинилися за межею бідності. – <http://www.unian.net/ukr/news/news-337792.html>
6. Міжнародний досвід застосування соціальних стандартів і український феномен. – <http://www.nas.gov.ua/prof-kiev/daidghet/2.htm>
7. Не києм, то палицею: «бідні» депутати просять у Тимошенко 97 мільйонів // Газета «Дело». – № 110(863). – 9 липня. – <http://www.unian.net/ukr/news/news-325301.html>
8. Навіщо платити більше // Український діловий тижневик «Контракти». – 2009. – № 39. – 2 жовтня.
9. В Україну насувається друга хвиля фінансової кризи. – project.ukrinform.ua/news/10339/
10. Там само.
11. Французькі експерти пророкують Україні «аргентинський сценарій» – девальвацію 70%. – <http://www.newsru.ua/finance/18dec2008/argentina.html>
12. Виробництво все більше падає, інвестицій усе менше. – <http://www.pravda.com.ua/news/2009/2/17/89756.htm>
13. Ю. Тимошенко: Японія готова вкласти в Україну \$16 млрд. – <http://ua.glavred.info/print/news/217049.prn>

Ніхто не знає, скільки газу в українських сховищах

Коментар Олега Соскіна

«Кажуть, що у нас є певний резерв газу – понад 25 млрд кубометрів. Але ніхто не знає, скільки насправді газу є у сховищах», – заявив 6 жовтня під час прес-конференції у Львові директор Інституту трансформації суспільства (м. Київ) Олег Соскін.

Невідомо також, каже Олег Соскін, яка частка з того газу, що перебуває в українських сховищах, – буферний газ, тобто той, який не можна викачувати, а також газ, який можна брати на користування населення та підприємств.

«Ці цифри приховані. За 6 місяців 2009 року в Україні видобуто 8,4 млрд кубометрів газу, в Росії закуплено 8,1 млрд кубометрів, спожито 26 млрд кубометрів. Звідки взяли різницю? Це таємниця за сімома замками», – наголосив Олег Соскін.

Він також поінформував, що до 7 жовтня НАК «Нафтогаз України» має розрахуватися з «Газпромом» за вересневий газ – 1,9 млрд кубометрів, який куплено за майже 200 доларів за тисячу кубів.

«Оскільки діє корупційна схема на рівні НАКу, облгазів та компанії з торгівлі газом, на вересневий газ коштів немає. Натомість Уряд почав нову кримінальну

схему з російською інвестиційною компанією «Тройка діалог», яка, за різними підрахунками, є банкрутом, величезним боржником. З ним через Уряд ведуться переговори, щоб «Тройка діалог» надала кошти НАК «Нафтогаз України» із залученням *Bank of New York* як анонімного інвестора. Тобто мають прийти незрозуміло чий гроші. А далі в ланцюгу знаходяться різні російські банки. Йдеться про кредит для НАКу в сумі 2 млрд доларів. Виникає запитання: кому буде передано цінні папери, під які відсотки», – наголосив Олег Соскін.

На думку експерта, потрібно негайно реформувати НАК «Нафтогаз України», забрати облгази «у тих, хто їх незаконно контролює», щоб гроші, зібрані за газ, йшли прямо в НАК, і відтак він зможе розраховуватись за куплений газ.

«Громадяни і підприємства здебільшого добросовісно платять за газ. Борг має, зокрема, Індустріальний Союз Донбасу», – додав Олег Соскін.

Нагадаємо, що, за інформацією прес-секретаря компанії «Нафтогаз України» Валентина Землянського, Україна закачала на зиму понад 26 млрд куб. м газу.

Львівські новини, 6 жовтня 2009 р.